

TIPOGRAFI ÜZERİNE

Sevim SELAMET *

Uygarlığımız harfler ve rakamlar üzerine kurulmuştur. Semantik bir anlam taşımayan bu temel işaretler konuşma seslerinin ve aritmetik çoklukların yerlerini alırlar. Bu basit simgeler insanların bilimler, felsefeler, edebiyatlar inşa etmesine ve güçlkle elde edilen bu bilgilerin biriktirilip saklanmasına dolayısıyla zamanı ve mekanı aşmasına olanak verirler.

Uygarlığımızın temelini oluşturan, bilim ve sanatların oluşup gelişmesine, nesilden nesile aktarılmasına olanak sağlayan bu küçük işaretler bilim ve sanatın kesiştiği noktada tipografiyi oluştururlar. Tipografi, bir yönüyle sonuçları araştırma ve testlerle ispatlanmış kurallar koyan bir bilimdir¹; diğer taraftan görsel düzenleme içerisinde aldığı rol, bulunduğu konum, ölçüsü, ağırlığı, rengi, stili ve diğer tasarım elemanlarıyla olan ilişkisiyle de bir sanattır.

Grafik tasarım karma bir disiplindir. İşaretler, semboller, sözcük ve resimleri içeren değişik öğeler mesajın bütünü içinde birleşip kaynaşmışlardır. Tasarımı oluşturan bütün bu grafik öğelerin iletişimsel bir işaret ve görsel bir form olmak üzere çift yönlü bir yapıları vardır. Cümle sonuna konan küçük bir noktadan renkli bir fotoğrafa, seçilen yazı karakterinin ağırlığından ölçüsüne kadar grafik tasarımda kullanılan her öğe, bir taraftan görsel bir düzenleme oluştururken diğer yandan bir iletişim mesajını biçimlendirir. Tasarımcının görevi, sözcükler, imajlar ve diğer grafik tasarım elemanlarını bir araya getirerek görsel bir iletişim gestaltı kurmaktır. Sonuçta oluşturulan bütün, kendisini meydana

*Arş. Grv., Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi.

¹ E.Theodore Conover, **Graphic Communication Today**, (Wes. Pub.Co.,USA, 1985), s.65

getiren parçaların toplamından farklı niteliklere sahip bir yapı ya da konfigürasyondur.²

Tipografi ve imaj grafik tasarımın iki temel bileşenidir. Başka bir deyişle tipografi grafik tasarımın yarısıdır. Hatta sadece imajla oluşturulmuş tasarımların yok denecek kadar az olduğu, sadece tipografik elemanlarla oluşturulmuş tasarımlaraysa sıkça rastlandığı gözönünde bulundurulacak olursa tipografinin grafik tasarım içindeki yeri ve önemi daha iyi anlaşılabilir. Tipografinin grafik tasarım içindeki yeri ve önemi tartışılmaz olduğu halde, tipografi ülkemizde yıllardır ihmal edilmiş, görmezlikten gelinmiş, eksik tanımlanmış, yanlış anlaşılmalı, araştırılmayı, konuşulmayı, tartışılmayı bekler bir konu olarak kalmıştır. Tipografi kelimesini bulabilmek için sözlük ve ansiklopedik sözlüklere bir göz atmak bile bu istenmedik durumu kanıtlar.

Tipografi kelimesi sözlüklerde; basım sanatı, basımda kullanılan harufatın tasarlanması uğraşı³ olarak tanımlanır genellikle-tabii iki başvurduğumuz sözlükte tipografi kelimesine yer verilmişse- Gerçekten de klasik anlamda tipografi, mürekkep alabilen ve basılabilen yükseltilmiş metal harf formları ile dizilmiş yazıların kullanımı yoluyla baskı yazıların oluşturulmasının teknik yöntemidir. Tipografi, tip baskı yöntemi ve baskıda kullanılan harufatların tasarlanması ve dökümü işlemi ile eş anlamlı olarak kullanılagelmiştir. Oysa günümüzde tipografi grafik tasarım içinde ele alındığında, grafik tasarımın ve üretim tekniklerinin ulaştığı nokta gözönünde bulundurulduğunda bu tanımın yetersiz olduğu açıktır. Tip baskı tekniği bazı küçük basımevlerinde hala kullanılıyor olmasına rağmen artık ofset baskı ve bilgisayarla dizgi teknikleri harufat dökümü ve dizgisi işlemlerinin yerini almış ve tip baskı yok olmaya yüz tutmuştur. Grafik tasarımcı yetiştiren eğitim kurumlarındaki tipografi eğitimine

² Philip B. Meggs, **Type ve Image**, (Van Nostrand Reinhold, New York, 1989), s.2.

³ M. Sözen, U. Tanyeli, Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, (Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986),s.237.

tipografinin geleneksel tanımından yola çıkılarak yaklaşmış olsaydı, tipografi dersleri ya gereksiz olurdu ya da grafik tasarıma tarihsel bir yaklaşımdan öteye gidemezdi. Tipografi geleneksel olarak tipo baskı yöntemiyle eş anlamlı olarak tanımlansa da, günümüz şartlarında tipografiyi, grafik tasarımın harfleri, rakamları, yazıları ve bunların ölçü, stil, ağırlık ve düzenlemeleriyle ilgili konuları kapsayan bir alt dalı olarak düşünmek daha doğru olur. Yaşadığımız elektronik çağında tipografi, alfabetik ve rakamsal bilgi iletimi ve alışverişini, baskı, video, kominikasyon, bilgisayar görüntüsü ve elektronik işaretleri kapsayacak geniş bir çerçeve içerisinde kullanılır.⁴ Bu durumda grafik tasarım ögesi olarak tipografinin ilgilendiği ya da ilgilenmesi gereken konu başlıkları, sadece tipografinin tarihsel gelişimi ve tipo baskı yöntemi ile sınırlı olmayıp, yazıların sınıflandırılması ve sınıflandırma çeşitleri, yazı aileleri, yazı serileri, fontlar, yazının ölçülendirilmesi, harfleri kelimeleri, satırları, paragrafları ve sütunları oluşturmak üzere birleşirken dikkat edilmesi gereken noktalar ve grafik tasarım içindeki tipografik rolleri de kapsamalıdır. Farklı türdeki yazı karakterlerinin anatomik yapılarının yanında, yazıyı oluşturan harflerin alfabe işareti olmalarına ilaveten üzerlerinde bulundukları tarihi, kültürel, sitilistik özellikleri ve tipik kullanımları yoluyla elde edilen çağrışım yaratma güçlerinden yararlanarak tipografik rezonans oluşturmaya da tipografinin konuları arasında yer verilmelidir. Tipografinin grafik tasarımın diğer yarısı olan imajla birleşip bütünleşmesi de ihmal edilemeyecek kadar önemlidir. Çünkü tasarımcı iletişimin birbirinden tamamen farklı iki sistemi olan dil işaretleri ve resimli görüntüleri bütünü içerisinde birleştirip bütünleştirecek görsel düzenlemeyi oluştururken, bu iki birbirinden tamamen farklı iletişim sistemini birbirlerini desteklemeleri, güçlendirmeleri ve geliştirebilmeleri için ne şekilde bir araya getirilmesi gerektiği problemini çözmelidir.⁵

⁴ Philip B. Meggs, **Type ve Image**, (Van Nostrand Reinhold, New York, 1989),s.17.

⁵ Philip B. Meggs, **Type ve Image**, (Van Nostrand Reinhold, New York, 1989),s.41.

Tipografinin grafik tasarımı içinde etkin kullanımı için, -her zaman bilmezlikten gelinen-sözcüklerin çağrışım yaratma, görüntüyü spesifik bir anlama bağlamadaki gücü ve görsel-sözel sinerji unutulmamalıdır.

Grafik tasarım ve tipografi alanında yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlenen hızlı gelişim, sorunları da beraberinde getirdi. Pek çok kaynak foto dizginin yirminci yüzyılın ikinci yarısında grafik tasarımda büyük bir devrim yarattığını söylerken, günümüzün genç tasarımcısı foto dizgiyle hiç tanışmamıştır. Yeterli başvuru kaynağımızın bulunmayışı, yabancı kaynaklardaki bilgilerde görülen farklılıklar, bazı tipografik terimlerin Türkçe’de karşılığının olmayışı ve özellikle Türkçe’ye yapılan çevirilerde bazı terimlerin farklı anlamlarda tercüme edilmesi zaman zaman karmaşaya neden olmaktadır. Bu karmaşa ve sorunlar tipografinin en temel konularından biri olan yazıların sınıflandırılmasında ortaya çıkan problemlerle örneklenebilir:

Yazıların sınıflandırılması tipografinin temel konularından olduğu halde, yazıları aynı şekilde sınıflandıran iki kaynağa rastlamak güçtür. Roy Paul Nelson, Publication Design isimli kitabında yazı karakterlerini şu şekilde sınıflandırmıştır:

- 1-Roman
- 2-Sans Serif
- 3-Slab Serif
- 4-Ornamental.⁶

Richard J.Broekhuizen’in Graphic Communications kitabında yaptığı sınıflandırma biraz daha geniştir:

- 1-Old Style
- 2-Modern
- 3-Sans Serf
- 4-Square Serif
- 5-Text Type

⁶ Ray Paul Nelson, **Publication Design**, (Wm. C. Brown Publishers, USA, 1991),s.82-84.

6-Cursive

7-Occasional.⁷

Nelson'un Roman olarak adlandırdığı türü, Broekhuizen, Old Style ve Modern olmak üzere iki yarı grupta ele almıştır. Sans Serif her iki sınıflandırmada da aynıdır. Nelson'un Slab Serif dediği grubu Broekhuizen Square Serif olarak adlandırmıştır; bu gruplarda farklılık sadece isimdedir, içerik değişmemiştir. Nelson, Ornamental olarak adlandırdığı dördüncü gruba, ilk üç gruba girmeyen bütün yazı karakterlerini dahil etmiştir. Broekhuizen ise Nelson'un tek bir grupta birleştirdiği bu yazı karakterlerini Text, Cursive ve Occasional olmak üzere üç ayrı grup halinde ele almıştır.

Arthur T. Turnbull ve Russell N. Baird'in *The Graphics of Communication* isimli kitabında ise aynı sınıflandırma şu şekilde yapılmıştır:

1-Text

2-Roman

3-Old Style

4-Modern

5-Gothic

6-Square Serif

7-Script and Cursive

8-Decorative and Novelty.⁸

Turnbull ve Baird de Roman'ları Nelson gibi tek bir grup olarak ele almayı Broekhuizen'in yaptığı gibi Old Style ve Modern başlıkları altında incelemiştir. Önceki sınıflandırmalarda Sans Serif olarak anılan grup burada da vardır fakat Gothic olarak isim değiştirmiştir. Broekhuizen'in Cursive isimli grubuna Turnbull ve Baird *Script and Cursive* demiştir. Bu grup başka kaynaklarda da bazan *Script*

⁷ Richard J. Broekhuizen, **Graphic Communications** (Mc Knight Publishing Company, Illinois, 1979), s. 40-41.

⁸ Arthur T. Turnbull, Russel N. Baird, **The Graphics of Communication**, (Holt, Renschart and Winston, USA, 1980), s. 63-66.

bazan Cursive diye anılırken bazı araştırmalar Script or Cursive olarak birleştirmeyi bazılarıysa aynı grupta ele almalarına karşın Script and Cursive grup ismini kullanarak Script ve Cursive'ler arasında ayırım olduğu vurgulamıştır. Broekhuizen'in Occasional olarak isimlendirdiği grup Turnboll ve Baird'de yine isim değiştirerek Decorative and Novelty olmuştur.

Diđerlerinden daha farklı bir sınıflandırma da Martin Solomon tarafından Typography isimli kitabında yapılmıştır:

1-Roman

Old Style

Tarnsitional

Modern

Primer (or Book)

Fat Face

Egyptian

Italic

2-Script

Gothic Scripts

Latin Scripts

3-Gothic

4-Ornamental

5-Prion.⁹

Solomon'un yaptığı bu sınıflandırma öncekilerden bariz farklılıklar gösterir. Nelson'un Slab Serif, Broekhuizen, Turnboll ve Baird'in Square Serif olarak adlandırdığı grup burada Egyptian adını aldığı gibi, ayrı bir tür olarak değil de Roman'ların bir alt grubu olarak ele alınmıştır. Yine daha önceki sınıflandırmalarda Text Type grubunu oluşturan yazı karakterleri Gothic Script ismiyle Script ana grubunun bir alt kolu olmuştur.

⁹ Martin Solomon, **The Art of Typography**, (Watson-Guptill Publications, New York,1986), s. 64-67.

Daha başka kaynaklar araştırıldığında bu karmaşa artarak sürüp gider. Yukarıda değinilen sınıflandırmaların birbirleriyle olduğu gibi kendi içlerinde de çelişen yönleri vardır. Herhangi bir konuda sınıflandırma yapıldığında bu işlemin neye göre yapıldığının bilinmesi gerekir. Tipografinin temel elemanları olan yazı karakterlerinin sınıflandırılmasında da aynı grupta yer alan karakterlerin benzer anatomik yapılarla sahip olmasının yanında tarihi, kültürel, stilistik özelliklerinin yarattığı ortak imajlara da sahip olmaları beklenir. Böyle bir kıstastan hareketle yukarıda yer alan sınıflandırmalar madde madde ayrıntılarıyla incelenirse bu konuda bir çözüm ortaya konabilir. En azından İngilizce olarak neyin ne olduğu anlaşılabilir. Yukarıda yer verilen sınıflandırmalarda yazı karakteri türleri özellikle Türkçe'ye çevrilmeyip orjinal halleriyle kullanıldı. Çünkü Türkçe düşünüldüğünde karmaşa büsbütün artmaktadır. Mustafa Aslıer'in *Grafik Sanatlar Tarih ve Yorumlar* isimli kitabında yazıları nasıl sınıflandırdığına bakalım:

1-Antik Yazılar

Medyevel
Klasik
Egyptienne

2-Kırık Yazılar

Gotik
Şvabacher
Fraktur

3-El Yazıları ve Süs Yazıları

4-Ekran Yazıları¹⁰

Bir başka sınıflandırmayı da Halkla İlişkilerde Basım ve Yayın

¹⁰ Mustafa Aslıer, *Grafik Sanatlar Tarih ve Yorumlar*, (Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Sanatlar Bölümü Yayınları, 1983), s. 11-14.

Teknikleri isimli kitabıda Filiz Seçim yapmıştır:

1-Roman Yazı

Ayaklı Roman Yazı

Ayaksız Roman Yazı.

2. Gotik Yazı¹¹

Bu sınıflandırmaya her iki türün de kendi içlerinde tam siyah yazı, yarım siyah yazı ve beyaz yazı olmak üzere yine gruplara ayrıldığı ilave edilmiştir.

Yukarıda yer alan bu altı sınıflandırmanın hepsi aynı konudur fakat ortaya çıkan sonuç buna inanmayı güçleştirmektedir. Aynı yazı türüne farklı araştırmacılar tarafından farklı isimler verilirken, aynı isim iki, birbirinden tamamen farklı türü tanımlamak için kullanılabilmiştir. Konuya vakıf kişinin tüm bu karmaşayı çözmesi zor değildir belki ama, grafik tasarımda tipografi eğitimi alan bir öğrencinin de bütün bunları anlaması mümkün değildir.

Tipografinin temel konularından olan yazıların sınıflandırılması-ya da bir türlü sınıflandırılmaması - sadece bir örnektir. Bugün ülkemizde tipografinin pek çok konusunda aynı karmaşa görülüyor, ya da görülüyor bile; görmezlikten geliniyor belki.

Grafik tasarımının iyi bir çizgide yükselişinde devam ettiği ülkemizde, konuya duyarlı olanların daha çok araştırması, yazması, tipografi üzerine daha fazla konuşulup tartışılması tipografinin alışagelmış kalıbından çıkarılarak doğrudan doğruya grafik tasarım içindeki yerini almasına doğru atılan adımları hızlandıracaktır. Grafik tasarıma önem verilip, tipografinin ihmal edilmesi düşünülemez. Çünkü temel bileşenlerinden birinin kullanımındaki yetersizlik, tasarım için sarfedilen bütün emek ve harcamaları boşa çıkarılabilir. Unutmamalıdır ki, yalnızca yanlış seçilen bir yazı karakteri, diğer yönleriyle çok iyi planlanmış bir mesajı sabote edebilir.

¹¹ Filiz Seçim, **Halkla İlişkilerde Basım ve Yayın Teknikleri**, (Anadolu Üniversitesi Yayınları), s.14

KAYNAKÇA

ASLIER, Mustafa.

Grafik Sanatlar Tarih ve Yorumlar, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, grafik Sanatlar Bölümü Yayınları, 1983.

BROEKHUIZEN, Richard J.

Graphic Communications, Mc Knight Publishing Company, Illinois, 1979.

CONOVER, E. Theodore.

Graphic Communication Today, West Pub. Co., USA, 1985.

MEGGS, Philip B.

Type ve Image, Van Nostrand Reinhold, New York, 1989.

NELSON, Ray Paul,

Publication Design, Wm.C.Brown Publishers, USA, 1991.

SEÇİM, Filiz,

Halkla İlişkilerde Basım ve Yayın Teknikleri, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

SOLOMON, Martin,

The Art of Typography, Watson-Guptill Publications, New York, 1986.

SÖZEN, M., Tanyeli, U.

Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1986.

TURNBULL, arthur T., Baird, Russel N., **The Graphics of Communication**, Holt, Rinehart and Winston, USA, 1980.